

Правосубектност на хората с интелектуални затруднения и на хората с проблеми с психичното здраве

В Европейския съюз (ЕС) живеят около 80 милиона души с увреждания. За много от тях правосубектността е ограничена или отнета напълно, което пречатства способността им да живеят независимо и да вземат самостоятелни решения за живота си.

Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (Конвенция на ООН) внася радикална промяна в начина, по който се формулира и разбира какво е увреждане. Конвенцията подчертава, че всички хора с увреждания са носители на основни права наравно с всички останали и човекът като индивид се поставя в центъра на всички решения, които го/я засягат. Този подход към уврежданията, основан на основните права, има огромно отражение върху националните законодателства относно правосубектността, както и върху тяхното прилагане.

Какво е правосубектност?

Правосубектност е възможността едно лице да взема законни решения и да встъпва в обвързващи договорни отношения. Тя превръща човека в субект на закона и носител на законни права и задължения. Правосубектността е изключително важна, тъй като засяга всички области на живота, от избора на място за живеене, дали и с кого да се сключи брак, до подписването на трудов договор или упражняването на правото на глас. Правосубектността се разглежда в член 12 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, „Равнопоставеност пред закона“.

„Следва да се открие важната роля на [член 12 от Конвенцията] в структурата на Конвенцията и неговата значимост при постигането на редица други права.“

Съвет на ООН по правата на човека (2009 г.), Тематично проучване на Службата на Върховния комисар на ООН по правата на човека относно повишаването на осведомеността и познаването на Конвенцията за правата на хората с увреждания

Контекст на политиката

С ратифицирането от ЕС на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания през 2011 г., тя вече е част от правния ред на ЕС, създавайки правни задължения в областите попадащи в компетентността на ЕС. Ограничаването на правосубектността поставя въпроси свързани с дискриминацията и равенството – принципи, които са защитени съгласно правото на ЕС.

Основни документи за политиката на ЕС подчертават координиращата роля, която институциите на ЕС могат да поемат в областта на правосубектността. В Европейската стратегия за хората с увреждания за периода 2010–2020 г. се посочва: „Действията на равнище ЕС ще подпомагат и допълват политиките и програмите на национално равнище за насърчаване на равенството, например посредством насърчаването на привеждането в съответствие с Конвенцията на ООН на законодателството на държавите членки относно дееспособността.“ През 2008 г. Групата на високо равнище на ЕС по проблемите на хората с увреждания изтъкна прилагането на член 12 като „общо предизвикателство“, което трябва да бъде преодоляно; тя подчерта значението на обмена на опит относно най-добрите начини за прилагане на Конвенцията на ООН.

В подкрепа на прилагането на Конвенцията на ООН, Агенцията за основните права (FRA) анализира международните и националните стандарти относно правосубектността на хората с проблеми с психичното здраве и хората с интелектуални затруднения. Тя допълни този анализ с резултати от теренни проучвания, основани на директни интервюта с хора с увреждания.

Правен контекст

Правото на признаване като равноправни индивиди пред закона е утвърден принцип на правата на човека, отразен в националните и международните правни рамки.

Организация на обединените нации

Член 12 от Конвенцията на ООН утвърждава „правосубектността на хората с увреждания равноправно с всички останали във всички сфери на живота“, а увреждането само по себе си не е и не може да бъде основание за лишаване от правосубектност. Това води до съществена промяна в подхода към правосубектността, давайки право и възможност на хората с увреждания да ръководят сами живота си.

“Комитетът [по Конвенцията на ООН] препоръчва [...] промяна от „заместващо“ вземане на решения към „подкрепено“ вземане на решения, при което се зачитат правата, волята и предпочитанията на индивида [...]“

*Комитет по правата на хората с увреждания (2012 г.),
Заклучителни бележки за Унгария*

Съвет на Европа

Стандартите на Съвета на Европа, приети преди Конвенцията на ООН, позволяват ограничаване на правосубектността, ако са изпълнени определени условия и са въведени предпазни мерки. Наличието на увреждане само по себе си не оправдава лишаването от правосубектност. Всяко ограничение следва да бъде съобразено със състоянието на индивида и да е пропорционално на неговите нужди.

Държави членки на ЕС

Влизането в сила на Конвенцията на ООН предизвика обсъждания по действащите законодателни рамки, уреждащи правосубектността в държавите членки на ЕС. Възможно е държавите, които са ратифицирали Конвенцията, да бъдат изправени пред предизвикателства при формулирането на националното законодателство, което осигурява възможност за мерки за подкрепено вземане на решения, т.е. мерки, чрез които се зачитат правата, волята и предпочитанията на индивида. Броят на държавите членки, които понастоящем реформират законодателството си относно правосубектността, е доказателство за сериозното преразглеждане, наложено от Конвенцията на ООН.

Резултатите от проучването на FRA показват, че действащото законодателство в държавите членки на ЕС относно правосубектността има редица общи черти. За да се ограничи правото на индивида на правосубектност, почти всички държави членки изискват умственото увреждане или проблемът с психичното здраве да бъдат съчетани с втори критерий, свързан с „неспособността“ на лицето да управлява собствените си дела. Обикновено при решение за неспособност за упражняване на правосубектност се назначава настойник. Националното законодателство във всички държави членки на ЕС предвижда възможност за обжалване на решението за лишаване от правосубектност и определяне на настойник, но в някои държави членки засегнатото лице не може да внесе жалба или да участва активно в тези процедури.

Личен опит

Интервютата на FRA с хора с проблеми с психичното здраве и хора с интелектуални затруднения подчертават въздействието, което законодателството относно правосубектността може да оказва върху ежедневието на хората с увреждания. Участниците, които са загубили правосубектност, споделят чувството си за безсилие.

„Направила всичко зад гърба ми, въпреки че по закон нямаха право.“ (мъж на 69 години)

След като им е бил назначен настойник, участниците в проучването споделят недоволство от ограниченията върху способността им да вземат решения относно тях самите.

„Имам настойник с широки правомощия. [...] Поради това не мога да гласувам, нито да се ожена.“ (мъж на 53 години)

Въпреки това малцина обжалват решението за лишаване от правосубектност или за смяна на назначения настойник.

„Съдията каза, че ако обжалвам, ще има проверка за преразглеждане, последвана от няколко съдебни заседания. Това е сериозна психологическа тежест за мен.“ (жена на 36 години)

Пътят напред

Резултатите от проучването предоставят ценни сведения, които държавите членки на ЕС могат да вземат под внимание в стремежа за хармонизиране на правните рамки с изискванията на Конвенцията на ООН. В съответствие с Конвенцията, процесът на постигане на съответствие следва активно да ангажира хора с увреждания чрез техните представителни организации.

Последиците от ограничаването на правосубектността, описани от участниците в интервютата, подчертават значението на разработването на модели, основани на подкрепено вземане на решения, които насърчават правата, автономията и свободата на хората с увреждания в съответствие с Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

Допълнителна информация:

Преглед на дейностите на FRA в областта на правата на хората с увреждания може да бъде намерен на:
<http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities>

Докладът *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems* („Правосубектност на хората с умствени увреждания и на хората с проблеми с психичното здраве“) може да бъде намерен на: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/legal-capacity-persons-intellectual-disabilities-and-persons-mental-health-problems>

Ел. поща: disability@fra.europa.eu